

<http://www.hembygd.se/arkeologisektion>

Spadbladet 3, 2017

Arkeologisektionen vid Stockholms läns hembygdsförbund

Utflykt till Helgö

Lördagen den 12 augusti 2017

Välkomna till Helgö vid Ekerö. Helgöboplatsen låg på nordöstra delen av Helgö och var en forntida handels- och verkstadsplats som även uppvisar spännande spår av kulthandlingar.

Under närmare trettio års utgrävningar på Helgö tillvaratas föremål som saknar motsvarighet någon annan stans i Sverige. Det är här på Helgö som den moderna svenska arkeologin föds och undersökningarna har dokumenterats i *Excavations at Helgö* i 18 (!) digra volymer, den kanske mest ambitiösa arkeologiska rapporteringen någonsin i Sverige.

Bebyggelsen sträckte sig mellan 200-talet och 800-talet e. Kr.

Vår guide, Linda Wåhländer, från Birka och Historiska museet, kommer att levandegöra den förhistoriska handels- och verkstadsplatsen. Området består bland annat av sju husgrupper, fem gravfält och en fornborg från 200 till 500 år e Kr. När vi har ätit vår medhavda picknick guidar Linda oss vidare till fler fornlämningar.

Kommunikation: Buss 176 från Brommaplan kl. 10:25 till Ekerö centrum/Centrumslingan. Byte till buss 309 mot Kaggeholm som avgår från Ekerö centrum/Ekerövägen kl. 10:43 med ankomst till Luruddsvägen strax efter kl. 11:00, Linda möter upp där (buss 309 utgår alltså inte från Brommaplan lö/sö utan från Ekerö centrum).

De som väljer egen bil kör ut på Ekerö. Ett par kilometer efter Tappström och Träkvista tar man (vid Nyckelby) avtagsväg till vänster mot Helgö. En mindre p-plats finns vid fornlämningsområdet. Gå bakåt utmed vägen till samlingsplatsen vid hållplats Luruddsvägen.

Kostnad: Medlem 50 kronor och icke-medlem 100 kronor. Max 35 deltagare. Kontant betalning på plats eller med Swish.

Anmäl deltagande till Berit Gustafsson, 070 538 89 38, [berit.i.gustafsson\(a\)hotmail.com](mailto:berit.i.gustafsson(a)hotmail.com)

Medtag matsäck.

Utflykt till Årsta 3 september

Heldagsutflykten till Årsta slott med dess fornstigar och gravfält som vi tidigare skrivit om kommer att äga rum söndagen den 3 september. Mer detaljer, tider och anmälan kommer i ett Spadblad i augusti.

Utflykt till Nordians hög och Åshusbyområdet

Av Nils Ringstedt

Lördagen 22 april besökte arkeologisektionen intressanta fornminnesplatser i Uppland under Mats Hanssons väl förberedda administrativa ledning och docent Anders Carlssons sakkunniga guidning. Under bussfärden underhåller oss Anders med sina kunskaper om bland annat mellersta järnåldern (ca 200 – 550 e Kr). Den kallar Anders *"Följenas tid"*. Perioden kännetecknas bland annat av många depåer av t ex guldföremål, stensträngar och gravar som inte markeras särskilt. Det romerska riket påverkade också vårt land under den tiden. En ny gudavärld uppstod. Fornborgar tillkom – platser för kult – metaforer för gudarnas gårdar – Asgård. Ordet gård kommer av *"gard"* som betyder *"skydd mot det som ligger utanför"*. Anders kallar borgarna för *"järnålderns konfirmationsläger"*. De hade en funktion inom asagudarnas mytologi. Vi får höra om Tuna-gårdar – tuna kommer från romerska *"tunum"*. Perioden 550 – 970 kallar Anders *"Rikenas tid"* – då uppförs stora hallbyggnader, storhögar byggs – t ex Anundshögen och Nordians hög, högar som representerar stora jordherrar. Så fortsätter resan med intressanta skildringar av järnåldern...

Färden går med buss till Åshusbyområdet i Norrsunda socken mellan Rosersberg och Arlanda. Vi besöker först Skånela kyrka – en av fyra kyrkor i Mälardalen med torn i öst över kor och altare istället för i väst. De övriga är Norrsunda kyrka, Husby-Ärlinghundra kyrka och Färentuna kyrka. Ursprungligen var kyrkan privat – en stormannakyrka. Kyrkvärden visar oss den vackra kyrkan som ligger nära sjön Fysingen i ett område av stor betydelse under forntid och medeltid. Sjön var då i direkt förbindelse med Mälaren. Kyrkan kan vara byggd på kunglig mark. Kyrkan byggdes på 1160-talet och var till en början endast ett långskepp utan korsarmar. Det är tänkbart att stenmästaren som byggde kom från byggnadshyttan vid Lunds domkyrka. Det kan vara en tysk som kallats till kyrkbygget i Skånela. Flera gånger har kyrkan byggts om och dessutom har den brunnit ett par gånger. Sakristia och nordkapellet tillkom på 1300-talet. Tornet höjdes på 1400-talet och då slogs valven i långhuset och i kapellet. Under 1700-talet byggdes ett kapell i anslutning till nordkapellet. Efter branden 1806 täcktes innermurarna och därmed även de fina medeltida målningarna med vit puts. En del fönster murades om.

Målningarna liksom murverket från 1100-talet togs åter fram 1957 vid restaurering och syns åter men svagt. De äldsta målningarna är från 1300-talet men målningar finns även från senare tid. Vi ser en välbevarad madonnastaty från ca 1505 där färgen fortfarande är väl bevarad. I kyrkan vid koret finns i golvet en gravsten över Cecilia Haraldsdotter gift med Eskil Isaksson Banér. Hon var Gustav Vasas mormorsmor! Också några statyer till finns i kyrkan som även hyser en kalkstensrunristning. Utanför finns två intressanta runstenar – en med vackra drakslingsor med text som Anders tolkar.

Färden går vidare till den jättelika kung Nordians hög. Den ligger vid Åshusby och är 50 meter i diameter och 12 meter hög. Högen är en av Upplands större gravhögar och kan betecknas som en kungshög. En mycket stor rest sten finns på gravhögen. Här kan ha funnits ett gravklot intill stenen. Anders kallar stenen och det nu försvunna klotet för gravens innehavares *högsäte*. Nära högen ligger ett stort gravfält som har 10 högar, 152 runda stensättningar, 20 rektangulära stensättningar, två treuddar, en möjlig skeppsformig stensättning (osäker) och fem resta stenar. Gravklot finns på 10 av stensättningarna. Vi vandrar runt på gravfältet och inspekterar främst den möjliga skeppssättningen men också de två treuddarna.

Det finns många fornlämningar av olika slag i Åshusby-trakten. Utgrävningar ägde rum under 1990-talet i samband med bygget av järnvägen till Arlanda. En rapport från Riksantikvarieämbetet 1998:28 har jag sammanfattat i en artikel i *Ledungen* år 2000¹. Bland annat grävdes boplatser som låg intill sträckningen av järnvägen. Dateringar från förromersk järnålder till yngre romersk järnålder/folkvandringstid förekommer. Gravar, stensträngar och hålvägar i området får därför antas vara från motsvarande tid. Också yngre bronsålder kan tänkas för vissa högt belägna gravar i Skoby-gravfältet som vi besöker efter att ha ätit lunch i backen nedanför – trots kyligt väder.

Anders guidar oss kunnigt bland de intressanta gravarna på åsen. Här ser vi enorma stensättningar – några troligen med minst 20 m i diameter. I några stensättningar urskiljer vi en inre konstruktion i form av en stenring – ungefär som ett ”stekt ägg”- och med ett brätte utanför. Vissa stensättningar har förvånansvärt stora stenar och är närmast röseliknande. Kanske den stensättning som ligger i krönläge kan dateras till yngre bronsålder eller förromersk järnålder. Anders lutar dock mot att flera av de fina stensättningarna kan vara

¹ Ringstedt, Nils, 2000. Fornlämningarna norr om Åshusby i Norrsunda. *Ledungen* 2000:1.

kammargravar från folkvandringstid. De är dock inte undersökta. Bland de stora stensättningarna finner vi också flera mindre som är mycket övertorvade. Att se gravfältet nu är möjligt. Det är, konstaterar vi, täckt av vissna ormbunkar. När grönskan kommer i gång torde gravarna bli ytterst svåra att se.

I området ser vi även några hålvägar men framför allt långa, låga stensträngar. Stensträngskomplex från åren ca 200 – 550 e Kr har enligt Anders senaste bok² en särskild ideologisk innebörd ”som berättigar till att det skiljs ut från övriga stenmurar och hägnader”. Ju närmare boplatsoområdet vid järnvägen, desto större stenar finns i stensträngarna – som om det varit nödvändigt att manifesteras för betraktare dessa stensträngar. Vid undersökningen på 1990-talet grävdes även stensträngar – dock utan fynd. Stensträngarnas funktion enligt Anders var att markera innanför och utanför – Midgård och Utgård. Någon hindrande funktion kan de knappast ha haft. Stenarna är djupt nedgrävda.

Sammanfattningsvis var det en fantastisk utflykt trots kyla och blåst. Mats och Anders tackas för en mycket lyckad utflykt!

Redaktörens not: Anders Carlssons samlingsverk ”TOLKANDE ARKEOLOGI och SVENSK FORNTIDSHISTORIA – Från stenålder till vikingatid” kan köpas på Institutionen för arkeologi och antikens kultur:

<http://www.archaeology.su.se/publikationer/v%C3%A5ra-publikationer/arkeologi>

På gång i länet

Vi har tidigare rapporterat om silverskatten som hittades i ett gravröse i samband med undersökningar i Molnby i Vallentuna. (<http://www.arkeologikonsult.se/aktuella-projekt/molnby>) Nu pågår en utställning om dessa undersökningar i Vallentuna Kulturhus med titeln ”18 fotbollsplaner & 3000 år – Arkeologi i Molnby”. <http://www.upplevvallentuna.se/sv/249505/18-fotbollsplaner-3000-ar-Arkeologi-i-Molnby/> Evenemanget pågår till den 20 september 2017.

Från Slussen-undersökningarna är det mest 1700-1800-tal som kommer fram just nu. Man håller på med ett område närmast det som en gång utgjorde Cristoffer Polhems sluss:

<http://www.slussenportalen.se/index.php/pagaende-projekt/slusskajen-slussplan/item/91-hamn-magasin-och-kaj-invid-jaerngraven-pa-soedra-slussplan>

I maj rapporterades bl.a. hur äldre huggna gatubeläggningarna såg ut i Stockholm, samt en funnen fisksump (trälåda för att hålla fisk fångad tills den kunde säljas):

<http://www.slussenportalen.se/index.php/pagaende-projekt/slusskajen-slussplan/item/90-pa-gang-i-maj>

Det utmärkta Fornminnesnytt från Täby Hembygdsförening rapporterar om undersökningar som pågår nu i Arninge, Täby. Det gäller ett mindre gravfält som ligger väldigt nära E18 (Norrtäljevägen) men är trots det ganska svårtillgängligt. Inga offentliga visningar av gravfältet genomförs men den nyfikne

² Carlsson, Anders, 2015. *Tolkande arkeologi och svensk forntidshistoria. Från stenålder till vikingatid*. Stockholm Studies in Archaeology 64. Stockholm.

kan säkert ta sig dit och titta. <https://www.hembygd.se/taby/bocker/tidningen-fornminnesnytt/fornminnesnytt-argang-2017/>

Sommaren avslutas traditionsenligt med Arkeologidagen som i år infaller den 27 augusti. Titta gärna in på Riksantikvarieämbetets informationssida, den fylls på allteftersom under sommarmånaderna: <https://www.raa.se/aktuellt/vara-evenemang/arkeologidagen/till-arrangemangen/>

Rapporter från tidigare undersökningar

SAU (Societas Archaeologica Upsaliensis) har lagt upp en rapport om förundersökningen vid Viggbyholms trafikplats i Täby som utfördes under senhösten 2016. Det rörde sig om en trolig boplatz från yngre järnålder.

http://samla.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/10814/SAU%20rapport%202017_3.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Även Fornminnesnytt från Täby Hbf rapporterar om dessa undersökningar:

<https://www.hembygd.se/taby/bocker/tidningen-fornminnesnytt/fornminnesnytt-argang-2017/>

Från en utgrävning 2015 i Ursvik, Sundbyberg, rapporterar Stockholms läns museum om fem folkvandringstida gravar samt en stensträng:

http://samla.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/11002/2017_02_V_Brotorp_LOW.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Företaget ArkeoLogistik har producerat några nya rapporter från tidigare utgrävningar. En stensättning i Glömsta, Huddinge, som inte var en grav (harg, altare?) undersöktes våren 2016. Stensättningen låg på en obebyggd villatomt: <http://samla.raa.se/xmlui/handle/raa/10897>

En undersökning i Turinge, Nykvarn, likaså under våren 2016, avslöjade en ”aktivitetsyta” från bronsåldern. En hällristning (skepp, skålgropar) dokumenterades vid tillfället:

<http://samla.raa.se/xmlui/handle/raa/10920>

Och så ännu längre tillbaka i tiden: En c:a 7000 år gammal stenåldersboplatz i Tumba, Botkyrka, undersökt hösten 2015: <http://samla.raa.se/xmlui/handle/raa/10858>

Utgrävningen av den gropkeramiska boplatzen i Tråsättra, Åkersberga, i höstas fortsätter att intressera. Österåkers kommun har lagt upp en liten informationssida om projektet, med bl.a. länkar till Vetenskapens Värld-programmet och en informationsfilm som gjordes i samband med utställningen på biblioteket i Åkersberga:

<http://www.osteraker.se/upplevagora/eventemang/arkiv/nyhetsarkiv2017upplevagora/vetenskapensvarlduppmarksammarfyndenfranutgravningenitrassattra.5.34c09d9815c0cf836193f7.html>

Vikingaliv

Få har väl missat att Stockholm berikats med ett nytt museum. **Vikingaliv** slog upp sina portar i april ute på Djurgården. <http://www.vikingaliv.se/>

Ett tretiotal föremål har lånats ut från Historiska museet men Vikingaliv bygger framförallt på upplevelser och berättelser.

De skeptiskt lagda frågor sig naturligtvis om Stockholm behöver ytterligare ett museum om dessa 300 år av vår långa historia, vid sidan av Historiska museets omfattande vikingautställning. Men uppenbarligen är vikingatiden het just nu, kanske framförallt internationellt men också här hos oss. Och även Historiska gör just nu ett ganska stort nummer av de stackars vikingarna att döma av museets kalendarium: <http://historiska.se/kalendarium/>

Så låt oss alla surfa vidare på vikingavågen en stund till...

Med dessa mina funderingar önskar redaktören alla i Arkeologisektionen en trevlig sommar!

Styrelsen i Arkeologisektionen inom Stockholms läns hembygdsförbund, till årsmötet 2018

Hammarsjö, Gunilla, ordförande [gunilla\(a\)hwebb.se](mailto:gunilla(a)hwebb.se)
070-453 98 85

Broström, Sven-Gunnar, ledamot [botark1944\(a\)gmail.com](mailto:botark1944(a)gmail.com)
070-942 36 14

Gustafsson, Berit, ledamot [berit.i.gustafsson\(a\)hotmail.com](mailto:berit.i.gustafsson(a)hotmail.com)
070-538 89 38

Hansson, Mats, ledamot [1hansson\(a\)telia.com](mailto:1hansson(a)telia.com)
08-760 52 09
073-828 43 21

Karlsson, Inger, kassör [karlssoninger23\(a\)gmail.com](mailto:karlssoninger23(a)gmail.com)
08-21 15 20
070-773 72 22

Nyström, Erica, sekreterare [erica.nystrom\(a\)gmail.com](mailto:erica.nystrom(a)gmail.com)
070-535 98 08

Schultz, Lena, suppleant [toughnut\(a\)telia.com](mailto:toughnut(a)telia.com)
0707-704558

Wallin, Johnny, suppleant [johnny.wallin2\(a\)comhem.se](mailto:johnny.wallin2(a)comhem.se)
08-590 805 56
070-389 0 556

Du blir medlem genom att sätta in 100 kronor på Stockholms läns hembygdsförbunds arkeologisektions plusgiro 497 36 80-4. Glöm inte att anmäla namn och adress. Sektionens hemsida: <http://www.hembygd.se/arkeologisektion>

Du vet väl att Arkeologisektionen även finns på Facebook?